

Ole Togeby

Om værdifri og værdifuld humanistisk forskning.

Forskning for folket - ikke for profitten

Hvad er værdien af humanistisk forskning? Det har vel været diskuteret så længe vi har haft den, men diskussionen blussede voldsomt op efter 1968, hvor der ikke var mange ting der unddrog sig problematisering og kritik. I det følgende citat fra 1972 stilles spørgsmålet da også med kraft, og i tidens stil:

1970 blev året da der kom gang i den offentlige diskussion om universiteternes forhold til samfundet, men det skete rigtignok i en noget speciel udformning idet den hovedsagelig kom til at dreje sig om erhvervslivets forhold til universiteterne. Det skyldtes først og fremmest at industrien tog kontakter med den borgerlige regering og at de sammen udformede de retningslinjer som et fremtidigt samarbejde mellem stat og erhvervsliv (dvs. de 3% af de danske virksomheder der forsker) skulle have. Hovedlinjen som man ønskede var den man allerede har set i udlandet og især i USA. Man ønskede en stadig større integration mellem det Private erhvervsliv og de statslige institutioner som udfører samfundsbetalt forskning. Staten skulle overtage (få) udviklingsprojekter i industrien, der skulle etableres en snævrere kontakt mellem industrien og erhvervslivet f.x. gennem kontraktforskning a la USA, og endelig ønskede man en større del af bevillingerne til forskning kanaliseret gennem de af erhvervslivet kontrollerede forskningsråd.

Jens Hougaard: "Om Humaniora" i Henning Salling Olesen
(red) 1972: *Humaniora - pensioneret af kapitalen*. dsf

Sådan sad Jens Hougaard og skrev i Århus, mens jeg gik rundt på Frue Plads med et banner hvorpå der stod: *Forskning for folket - ikke for profitten*. Skønt vi vist ikke mødte hinanden den gang, var vi enige om at den hidtidige forskning var både **ved** profitten og **for** profitten. Og vi ville så, når vi fik magten, ændre forskningens retning til at være **for** folket, og antagelig **ved** studenterne - dvs. gennem at universiteterne blev styret, ikke af det private erhvervsliv, men af det autonome og demokratisk styrede universitet. (*En mand en stemme* som Morten Lange sagde - *Morten Langes* - tilføjede vi så.)

Vi mente det godt nok den gang, og det er da også et anstændigt synspunkt som man kan have den dag i dag. Vi tog bare fejl i vores analyse af hvordan forholdene faktisk var - i hvert fald på humaniora. Den sammensværgelse mod folket som vi studenter så den gang, en sammensværgelse mellem den borgerlige regering, universiteternes ledelse og erhvervslivet, eksisterede ganske simpelt ikke; staten kunne slet ikke styre universiteterne, og universiteterne var med deres professorvælde (på humaniora) så uafhængige af erhvervslivet at der ikke er

forekommet andet end sporadiske kontakter i de 30 år der er gået siden (sagen forholdt sig allerede dengang anderledes på natur- og sundhedsvidenskab). Det Humanistiske Forskningsråd var, fra det blev oprettet i 1969, overhovedet ikke kontrolleret af erhvervslivet og har aldrig været det; jeg har selv siddet i det der i 2004 hed Det Humanistiske Forskningsråd, og som fra 2005 hedder Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation. Der er ingen kontrol fra erhvervslivet overhovedet - end ikke formaliserede kontakter. Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation er og har aldrig været et af "de af erhvervslivet kontrollerede forskningsråd".

Men holdningen er set i bakspejlet underligt fremsynet og visionær. De scenarier der blev malet på væggen dengang: "integration mellem det Private erhvervsliv og de statslige institutioner som udfører samfundsbetalt forskning", er ikke blot kommet på dagsordenen, den forskningspolitiske dagsorden består i dag næsten ikke af andet. Prøv at se på følgende citat:

Forord

(...)

Vi ved, at Danmark har et uudnyttet potentiale for samspil mellem erhvervsliv og offentlig forskning. Det potentiale skal vi udnytte. Vi skal blive endnu bedre til at få forskning og viden ud i større dele af erhvervslivet.

Vores videninstitutioner skal i endnu højere grad være en naturlig samarbejdspartner for dansk erhvervsliv.

Med denne handlingsplan, *Nye veje mellem forskning og erhverv - fra tanke til faktura*, fremlægger regeringen den samlede indsats, der skal skabe nye og forbedrede rammer for samspil mellem erhvervsliv og videninstitutioner om forskning og innovation.

Målet er at styrke forskningen i Danmark og samtidig skabe en solid grobund for nye arbejdspladser og indtægter i erhvervslivet.

Nye veje mellem forskning og erhverv - fra tanke til faktura Regeringen september 2003

Hvis man symptomallæser dette forord, ser man tydeligt at forskning og erhverv hverken var eller blev integreret i 1970'erne, for hvis de var blevet det, ville der ikke være grund til sådanne kraftige regeringsinitiativer i 2003. Det ser ud som om studenternes 1972-citat er et svar på regeringens 2003-citat.

Jeg vil i denne artikel skitsere hvorfor erhvervslivet ikke fik nogen indflydelse på humanistisk forskning dengang, hvad der er det karakteristiske for humanistisk

forskning i modsætning til naturvidenskabelig forskning, og til sidst overveje hvorfor der er grunde til at arbejde for samarbejdet mellem universiteter og erhvervsliv i den situation vi står i nu.

Profit og humaniora

Hovedgrunden til at erhvervslivet ikke fik nogen indflydelse på humanistisk universitetsforskningen dengang i 70'erne er nok at de slet ikke var interesserede. Studenteroprøret overvurderede ganske simpelt mulighederne for profit på humanistisk forskning og derfor kapitalisternes interesser i det. Kapitalisterne var ligeglade med humaniora - for det var der ingen profit i. Selv i dag, hvor klimaet for erhvervsvenlighed er blevet et ganske andet end det var den gang, kan de private virksomheder stort set ikke se hvad de skal bruge humanistisk forskning til, og de erhvervs-ph.d.'er der findes inden for humaniora, kan tælles på en hånd eller to.

Det skyldes nok at succeskriterierne er forskellige i de to samfundssfærer, produktion og forskning; virksomhederne har det ene formål at få overskud på bundlinien (og markedets usynlige hånd sørger efter teorien dernæst for at det de laver, bliver til samfundets bedste), og de fleste såkaldt videnstunge virksomheder opfatter den viden som de skaber deres (videns)produkter med, som en produktivkraft der er en produktionshemmelighed, en konkurrencefordel i forhold til de virksomheder de konkurrerer med om det samme marked. De opnår under markedsøkonomiens junglelov at overleve som virksomhed (*survival of the fittest*) ved at skjule hvordan de gør, når de videreudvikler og sælger (humanistisk) forskningsviden (*bene vixit qui bene latuit* - den har levet godt som har skjult sig godt)

Tag sprogteknologi som et eksempel. De private sprogteknologiske virksomheder der findes i Danmark (de er få og små), har typisk et tekstkorpus som de udvikler deres serviceydelser på grundlag af, og de kan netop konkurrere fordi de har et tekstkorpus som konkurrenterne ikke har. Og derfor holder de det for sig selv.

Omvendt for universitetsforskningen; her er succeskriteriet at få offentliggjort forskningsresultaterne. Det bliver mere og mere tilfældet at hvis man ikke offentliggør noget forskning, bliver man fyret (*publish or perish!*).

En forudsætning for i sprogteknologien at udvikle fx et talegenkendelsesprogram eller en oversættelsesmaskine er at have meget store korpuser af både talt og skrevet sprog. Det er således et forskningsprojekt i sig selv at samle og udgive så store korpuser som muligt. Men det kan netop ikke ske i samarbejde med de private virksomheder, selv om man forholdsvis let kunne lave store korpuser ved at samle de mange mindre korpuser der allerede findes på universiteterne og hos de private virksomheder (*mange bække gør en stor å*). Men altså det kan ikke lade sig gøre. Vejen går ikke i en lige linje mellem de to punkter: tanke og faktura, for universiteternes *publish or perish* og *mange bække gør en stor å* kører ikke i samme

retning som erhvervslivets *survival of the fittest* og *bene vixit qui bene la tuit*.

En anden grund til at der ikke var og ikke er mere samarbejde mellem humanistiske universitetsinstitutter og private virksomheder, er nok den at universitetsforskere også er privatmennesker der gerne samarbejder med de private virksomheder og tjener honorarer ved at få udgivet deres bøger af forlagene. Mens naturvidenskabsfolk har som succeskriterium at få publiceret deres resultater i faglige peer reviewed tidsskrifter uden honorar, således at den videnskabelige diskussion mellem fagfæller kan fortsætte, så har humanister ikke blot det succeskriterium at få diskuteret deres resultater med fagfæller, men også at få det udbredt til resten af samfundet i form af bøger og artikelsamlinger, som man kan få honorar for. Det er ikke kun produkterne som tankerne kan bruges til at lave, der skal sælges, det er faktisk tankerne selv (herom senere).

De humanistiske forskere sidder altså og skriver deres bøger i deres universitetsbetalte forskningstid, og får dernæst forfatterhonorar for bogen - hvis den bliver udgivet. Sådan har det været i hundreder af år, Holberg var fx sin egen forlægger, så det er svært at ændre. For universitetsforskere er honoraret en slags merværdi ved det arbejde som de har fået løn for en gang - det som også kaldes profit, og de har derfor ikke nogen incitamenter til at få det ændret. Profitten var og er på humaniora ikke for folket, men for forskerne.

Nu er det ikke alle humanistiske universitetsforskere der får honorar for deres bøger. For enten får de dem ikke udgivet, eller også må de søge støtte til udgivelse af deres videnskabelige værker, og det får de så i et vist omfang af private og offentlige midler, uddelt gennem forskningsfonde og - Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation (FKK), der dog udfaser ordningen i 2008 . Det er fordi megen humanistisk forskning ikke kan udkomme under markedsbetingelser at den må have udgivelsesstøtte; FKK giver efter opslagets ordlyd fx kun støtte til de bøger som ikke ville udkomme under markedsvilkår - altså fordi de efter forlagenes kalkulationer ikke ville kunne tjene sig selv ind og give forfatter og forlag profit.

Men de forskere der faktisk skriver bøger der kan sælges, får penge for deres arbejde to gange. Ellers var det jo en nærliggende vej fra tanke til faktura, at universiteterne solgte forskernes værker til forlagene, og at honoraret talte som indtægt, ikke for forskeren privat, men for universitetet. I så fald ville regnskabet for eksterne indtægter til universiteterne have set anderledes ud end det gør på de humanistiske fakulteter i dag; beløbene er ikke store, men de er der. Denne ellers rimelige trafik fra tanke til faktura er dog lige indtil vores årtusinde blevet hindret af meget stive og næsten uigennemtrængelige regnskabssystemer på universiteterne, indført af staten. Universiteterne måtte ikke forvride konkurrencen på det private marked - dengang. Og forskere opretholdt at de skriver deres bøger i fritiden - som privatmennesker - og derfor skal have honoraret som deres personlige profit.

Det var således næppe noget vi studenter tænkte på i 1972, at der ikke var ret

meget profit i humaniora, og at den profit der trods alt var, blev kanaliseret gennem et samarbejde mellem universitetsforskere og det private erhvervsliv, et privat samarbejde som blokerede for det komplot af staten, universiteternes ledelse og erhvervslivet, som studenterne malede på væggen som “humaniora pensioneret af kapitalen”.

Særtræk ved humaniora

Men hvad er da det særlige ved humaniora (og teologi og samfundsvidenskab) i modsætning til naturvidenskab (sundhedsvidenskab og veterinærvidenskab) i deres forhold til profitten og det private erhvervsliv? Om dette skriver Jens Hougaard i 1972:

(...) Den humanistiske videnskabs karakteristika i forhold til naturvidenskaberne, er at dens objekt er ideologiske fænomener. Det hvad enten det er sprogfagene eller de historiske fag. Selve studiets objekter er altså ikke neutralt over for deres fortolker. Alene med betegnelsen fortolker er et af de væsentligste resultater af de sidste års videnskabskritik foregrebet, nemlig at den humanistiske videnskabsmand ikke er neutral i forhold til sit objekt, og ikke heller i sit forhold til sit forhold til sit objekt. Selv om det er det første forhold (videnskabsmandens symbiose med et objekt, der har ideologisk struktur) der muliggør en egentlig subjektivisering og dermed ideologisering af forskningen, er det det andet forhold, videnskabsmandens/universitetets ideologisering af sin egen erkendelse, der har størst interesse i denne forbindelse.

Jens Hougaard: “Om Humaniora” i Henning Salling Olesen (red) 1972: *Humaniora - pensioneret af kapitalen*. dsf

Den første bestemmelse er vel rigtig; betegnelserne er nogle andre, men meningen er den samme når man i dag kan sige at humaniora (teologi og det meste af samfundsvidenskaben) ikke - som naturvidenskaben - handler om at ‘forklare’ (de evige fysiske, kemiske, biologiske) love for (den materielle) verden, men om at ‘fortolke’ (den fænomenologiske) mening med (historiske bundne bevidsthedsfænomener som) samfund, handlinger, kommunikation, kunst, sproglige tekster. Forståelse kræver et fælles sprog som man kan dele tankerne med hinanden i, og dette sprogfællesskab kan vel med lidt god vilje kaldes samliv eller symbiose.

En lille kommentar til dette: de fleste naturvidenskabsfolk føler ikke noget ansvar for at forklare bevidsthedsfænomener, selv om også bevidsthed er en del af den materielle verden; når de ikke synes at de kan forklare fysikken, kemien og biologien fuldt ud, har de ikke et ansvar for bevidstheden. Og humanister har traditionelt heller ikke ment at det var deres opgave at ‘forklare’, dvs. finde årsager

til bevidsthedsfænomenerne - heller ikke selv om bevidsthedsfænomener jo ikke findes uden den materie, de organismer og det samfund som de opstår i. Begge lejre har fundet det bekvemt at opfatte materie og bevidsthed som adskilt af en grænse der indebar ikke-indblanding i hinandens forhold. (Dette er selvfølgelig meget groft tegnet op - filosoffer har altid svævet over vandene og netop tematiseret afgrænsningsproblemerne, og der findes både biologer og neurologer der er interesserede i kognition, sprogfolk der prøver at forklare sproget biologisk, og historikere der forsøger at forklare samfundene materielt - men de er stadig marginaler i forhold til den store gruppe af fodfolksforskere som befolker vores universiteter.)

Den anden bestemmelse i citatet: universitetets ideologisering af sin egen erkendelse, er derimod ikke særegen for humaniora. Netop studenteroprøret fik jo gjort det klart *at der ikke findes værdifri forskning*; al erkendelsesinteresse er ideologisk - vi forsker ikke blot for at udvide vores erkendelse, vi forsker i en bestemt retning fordi vi mener at det er en retning der er af værdi for os, menneskeheden, samfundet, arbejderklassen, universiteterne eller forskerne personligt.

Det er ikke metoden til at nå sandheden om det vi forsker i, der er ideologisk, men det at vi overhovedet forsker i det bestemte emne. At humanister - i modsætning til naturvidenskabsfolk - så føler en særlig trang og forpligtelse til også at fortolke deres egen erkendelsesinteresse, ændrer ikke på det forhold at al erkendelsesinteresse er ideologisk - hvad enten man sætter ord på det eller ej. Når medicinerne forsker i kræftens gåde, eller fysikerne i nanostrukturer, gør de det fordi de mener at det er til gavn for menneskeheden, lige som humanister mener at alle mennesker kommer til at forstå sig selv bedre når de forstår at vores opfattelse af hvad kærlighed er, helt grundlæggende er præget af romantikkens digtere.

Men prioriteringen af hvor samfundet lægger sin forskningsindsats, hvilke emner der skal forskes i før andre, er selvfølgelig noget som samfundet gennem sine beslutningskanaler (hvad enten de er demokratiske eller ej) må tage stilling til og styre. Det kan ikke være den enkelte forskers ansvar og det er jo under ingen omstændigheder forskerne der skal bestemme hvor mange midler der skal allokeres til de forskellige fakulteter og fagområder. Diskussionen er her om forskningen ikke blot er *for* folket, men også om den skal være *ved* folket, eller altså hvem der bestemmer at der skal forskes i kræft og i nanoteknologi, og i samarbejdspolitikken under anden verdenskrig og den romantiske kærlighed. Og folket artikulerer vel sine ønsker og præferencer gennem folketing og regering.

Mens der således ikke er nogen forskel på det ideologiske i naturvidenskabsfolks og humanisters erkendelsesinteresser, så er der inden for de naturvidenskabelige fag og de humanistiske fag stor forskel på hvem der er aftagere af forskningen, og på relationen mellem producenterne af viden, forskerne, og aftagerne af denne

viden.

Kræftforskerne er sikre på at deres forskning er nyttig, for hvis de når til en væsentlig ny indsigt om RNAs betydning for kræftcellernes evne til at dele sig, så har de også skabt mulighed for at man kan producere nye lægemidler og helbrede kræftsige mennesker og dermed gavne både den enkelte kræftpatient, medicinalfirmaerne og samfundet. Samfundet synes også kræftforskernes forskning er nyttig, og derfor investeres der både fra privat og offentlig side mange penge i kræftforskning. Det er det man kan gøre på baggrund af forskningsresultaterne, der er det værdifulde; tankerne, forskningsresultaterne er blot midler til at nå det der er af værdi for samfundet: midler til at helbrede kræft.

Men når humanistiske forskere undersøger det moralsk rigtige i samarbejdspolitikken under tyskernes besættelse af Danmark, så kan deres tanker - heller ikke efter at de er blevet lutret og hærdet i den videnskabelige offentligheds smeltedigel, fx gennem disputatsbehandlingen - bruges til noget for andre og i samfundet hvis ikke de gøres tilgængelige for både Gud, statsministeren og hvermand. Det er først når tankerne gennem omtale i aviserne er blevet kendt for en større offentlighed, og når eleverne har lært om det i skolen så ingen hopper på den første den bedste uunderbyggede påstand der fremsættes om emnet, at tankerne gør samfundsmæssig nytte. Det er snarere tankerne der er værdifulde - ikke så meget det man kan gøre med tankerne. Den humanistiske forsknings værdi er ikke at den kan sælges, men at den for alle i samfundet er en værdi i sig selv.

Forskellen mellem samfundets opfattelse af naturvidenskabelig forskning og humanistisk forskning er altså den at mens kræftforskerens resultater er en forudsætning og anledning for andre (fx medicinalindustrien) til at producere varer (fx lægemidler), så er det humanisterne producerer, ikke ideer eller midler til samfundsmæssig produktion; forskernes tanker er i sig selv varer der kan sælges - og har været det lige siden mæcener for halvandet hundrede år siden ikke længere var betingelsen for at bøger kunne udkomme.

Der er i halvandet hundrede år udkommet bøger på kommercielle vilkår, dvs. som varer, dels skrevet af skønlitterære forfattere, dels af humanistiske forskere, politikere, medlemmer af interessegrupper og private mennesker, som har fået deres løn for skrivearbejdet ved de indtægter som salget af bøgerne indbragte - det har naturvidenskabsfolk ikke gjort i nært samme omfang.

Vejen fra tanke til faktura er altså meget kortere inden for humaniora (for teologi og samfundsvidenskab er forholdene lidt anderledes) end inden for naturvidenskab. Den naturvidenskabelige forskning skal omsættes til producerede varer (lægemidler) før den kan blive til en faktura, humanistiske forskning er straks når den er tænkt, en vare med mulighed for en faktura. Men denne kortere vej for den humanistiske tanke til fakturaen er, som nævnt, allerede cementeret på privatkapitalistisk maner: vejen går fra den private producent, den humanistiske

forsker, til den private køber. Derfor er det så svært at lave universiteterne til producenter af humanistiske tanker som de private virksomheder kan omdanne til varer - forskerne er allerede som privatmennesker producenter af varen, og den behøver ikke at blive produceret to gange.

Når staten gennem Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation har støttet publicering af humanistisk forskning, gjorde den det for ikke at have spildt de penge som samfundet allerede har investeret i at ansætte de humanistiske forskere. Hvis afhandlingen om samarbejdspolitikken under krigen eller afhandlingen om den romantiske kærlighed, ikke udkommer - fordi den ikke giver overskud på kommercielle vilkår, ville alle pengene til forskernes forskningstid jo være spildt. Der ville ikke være nogen som helst samfundsmæssig nytte eller glæde af måske 5-6 års forskningsarbejde som forfatterne typisk bruger på en sådan bog, hvis bøgerne aldrig udkommer. Pengene ville være smidt ud til forskerne som varmen er det til fuglene når man åbner vinduerne en kold vinterdag.

En løsning på dette problem kunne være at universiteterne offentliggør alle forskningsresultater på nettet med gratis adgang, når samfundet allerede har betalt for forskningen. Det er da også noget der diskuteres alvorligt efter at de kommercielle forlag har skruet priserne på (natur-) videnskabelige tidsskrifter så højt op at universitetsbibliotekerne ikke har råd til at købe dem.

Nu er det jo hele ræsonen i markedsmekanismen, at det der ikke kan sælges, ikke fortjener at være blevet produceret og derfor ikke skal produceres mere. Efter denne logik skulle bøgerne om samarbejdspolitikken under krigen og den romantiske kærlighed (som i disse eksempler antages at behøve udgivelsesstøtte) altså slet ikke være blevet lavet, når de ikke kan sælges på det frie marked og tjene produktionsomkostningerne (forskerens løn) ind. Og universiteterne tog altså bare fejl da de ansatte de forskere hvis bøger ikke kan udkomme på kommercielle vilkår; pengene er spildt, og universiteterne må prøve med noget andet.

Men sådan fungerer systemet (heldigvis endnu) ikke. Disse forskere bliver ikke fyret (bl. a. fordi de samtidig er undervisere som er nyttige på andre måder), og de er også del af offentligheden, og her er det ikke tankemes salgbarhed (bytteværdi), men deres kvalitet, dvs. sandhed og relevans (brugsværdi) der tæller. Mange - også uden for universitetet mener at det er en værdi i sig selv - på lang sigt - at vi har bøger om samarbejdspolitikken under krigen og om den romantiske kærlighed. Det er en del af den offentlige diskussion om det gode liv.

Den vare de humanistiske forskere producerer, adskiller sig også fra andre varer, ved at de ikke forsvinder ved at blive brugt. Der er således ikke mangel på humanistiske tanker, som der er mangel på effektiv kemoterapi og sunde fødevarer. Tankerne skal ikke produceres på ny hver gang de er blevet brugt. De tanker Seneca gjorde sig *Om vrede*, *Om mildhed* og *Om sindsro*, skal ikke produceres igen, selv om de har været brugt i snart 2000 år. (Der skal være nogen til at

oversætte tankerne så de kan læses i dag, og disse oversættere uddannes på universiteterne - men tankerne er som varer så friske som da de blev produceret.)

Jeg hævder således at mens ingen forskning er værdifri - som vi lærte i 68 - er én form for *forskning værdifuld i sig selv* - typisk humanistisk (og teologisk) forskning - og en anden form for forskning blot et middel til at fremme det som er værdifuldt - typisk sundhedsvidenskabelig forskning. Samfundsforskning er på dette punkt et sted midt i mellem at være mål i sig selv og være middel til at nå det værdifulde.

Forskning ved folket

Jeg var i nogle år medlem af akademirådet (bestyrelsen) af D/E/A, Dansk Erhvervsforskningsakademi, som er en organisation oprettet af FUHU, Foreningen til Unge Handelsmænds Uddannelse, i samarbejde med de humanistiske og samfundsvidenskabelige forskningsråd, med det "formål på et fagligt grundlag at synliggøre, skabe forståelse for og fremme virksomhedsforskningen og de virksomhedsrelaterede uddannelser, at bidrage til skabelsen af gode betingelser for forskningsrelevante metoder for virksomhedsforskningen og uddannelserne i bredere forstand."

Jeg har egentlig ikke skiftet holdning siden jeg stod på Frue plads med banneret om *Forskning for folket og ikke for profitten* - selv om jeg er blevet klogere, og jeg tror at Jens Hougaard har det på samme måde. De forrige Tider er forsvundne, Jens. Jeg handler anderledes nu end jeg gjorde den gang fordi situationen har ændret sig.

Der er siden begyndelsen af 70'erne sket følgende: Staten har fået defineret universiteternes undervisning og forskning i økonomiske termer. Der blev lavet adskilte budgetter for forskning og undervisning, og undervisningen er blevet defineret som en vare eller snarere tjenesteydelse med det såkaldte taxametersystem, hvorefter universiteterne kun modtager bevillinger til undervisningsaktiviteterne svarende til hvor mange studenter der tager deres eksamen - først hed de studie-trinstilvækster, nu hedder de studenterårsværk, og det er nu med kontant afregning et halvt år efter at eksaminerne er taget.

Forsknings siden forblev særskilt budgetteret med beløb der blev fikseret til lønnen til de forskere der var ansat på det tidspunkt da man indførte systemet; undervisningspengene kunne altså varierer til hvert enkelt universitet efter antallet af beståede eksaminer, men forskningspengene lå fast. Taxameteret er i dag en procedure til beregning af godt halvdelen af det samlede bevilling som et universitet får; om universiteterne dernæst fordeler midlerne på forskning og undervisning (og på de fakulteter og fag som producerer studenterårsværkerne) efter taxametertallene, kontrollerer staten ikke, men det gør de i store træk.

Da ordningen blev indført, skabte den gennemsigtighed for alle parter, og værdien i penge af et taxametertrin var rimelig ud fra hvilke gennemsnitlige udgifter

de forskellige fakulteter faktisk havde per student; veterinærer og medicinere fik op til tre gange så meget som humanister og jurister, men det afspejlede blot de faktiske forskelle. På universiteterne opretholdt man de eksisterende proportioner mellem forskning og undervisning og mellem fakulteterne, så der var ingen der følte sig snydt af ordningen - dengang.

Taxameterprincippet fungerer sådan at kun de studenter der består eksamen, udløser de et par og tyve tusind kroner som for tiden bevilges på humaniora per studenterårsværk. Dem der går til eksamen, men dumper, får universiteterne ingen penge for. Flere professorer, med Peter Harder fra Engelsk i København i spidsen, har forklaret at fagene kunne øge de indtægtsgivende studenterårsværk ved at sænke kravene til eksamen. Og forskningsministeren har svaret igen at det er tjenesteforsømmelse hvis en universitetsansat skulle slække på den faglige kvalitet af kandidaterne for at skaffe indtægter til universitetet.

Man kan jo her gøre sig en uskyldig overvejelse om hvad der ville ske hvis universiteterne faktisk på denne måde sænkede de faglig niveau - for at opretholde de eksisterende bevillinger i en tid med faldende antal studenterårsværk. Hvad ville der ske hvis humanistiske kandidater - alt andet lige - var dårligere fagligt rustede end tidligere? Ja virkning ville det vel have: de ville blive dårligere gymnasielærere, dårligere museumsfolk, dårligere forskere, dårligere human ressource managers i de private virksomheder, osv. Men det ville være helt umuligt at gøre det op på nogen måde, for slet ikke at tale om at det ville være umuligt at efterspore at al denne dårlighed skulle skyldes at universiteterne havde sænket niveauet. De effekter af niveauet på uddannelsen på universiteterne som er væsentlige for samfundet (om kandidaterne fungerer tilfredsstillende i deres job) kan med de nuværende målemetoder ikke måles; og det der kan måles (karakterniveau, gennemløbstid, student-lærer-ratio) er ikke nødvendigvis væsentligt for samfundet som helhed, kun for forholdene på universiteterne. Med andre ord: hvad enten man forsværger det eller ej, så kan universiteterne sænke niveauet på uddannelserne uden at det overhovedet opdages af samfundet. Og universiteterne har - som vist ovenfor - mange incitamenter til at gøre det. Så mon de gør det?

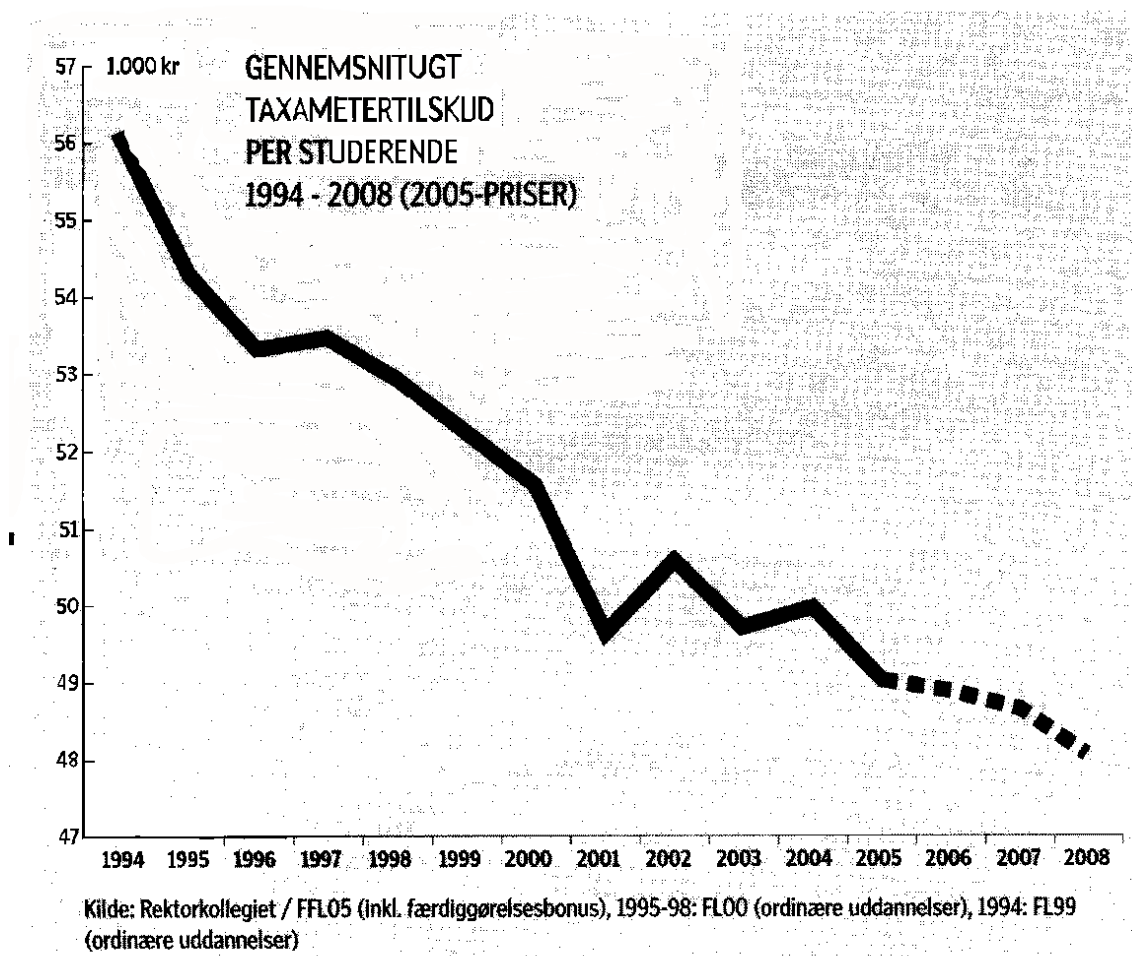
I virkelighedens verden vil de eksaminatorer og censorer der overvejer om de skal give en student 5 eller 6, jo inddrage i deres overvejelser at 6 betyder en indtægt til faget på godt 20.000 kr., mens et 5-tal medfører at faget går glip af de 20.000 kr. og derudover skal undervise studenten endnu et år - hvad der netop koster 20.000 kr. Der er mindst 40.000 kr. forskel på om de siger 5 eller 6; det er det man i erhvervslivet kalder en økonomisk incitamentstruktur, og sådan en har stor indflydelse på hvorledes aktørerne handler - hvis de tænker i økonomiske baner, som ministeriet efterhånden har lært universitetsbefolkningen at de skal.

Dumperne er dog i realiteten ikke det store økonomiske problem på humaniora, hvor det antal der dumper af 100 der indstiller sig til eksamen, kan tælles på en

hånd. Større er problemet at mange studerende ikke går til eksamen til tiden. Men det som universiteterne især mærker, er at antallet af studerende går op og ned når ungdomsårgangene vokser og skrumper, og når moden skifter om hvilke studier der er populære i tiden. Men her må man give undervisningsministeren ret; det er netop denne situation taxameterordningen er skabt til at løse. Når et fag på grund af de små årgange og fald i populariteten får færre studerende, og studenterårsværkerne falder med 25%, skal der også være 25% færre undervisere, og det er netop det taxameterprincippet kan regulere.

Det er dernæst uheldigt og yderst urationelt at omfanget af forskning i et fag - sådan som universiteterne administrerer ordningen i dag - går op og ned i takt med at omfanget af undervisningen går op og ned. Alle de faste undervisere er også dem der får løn for at forske, så når antallet af undervisere skæres ned, skæres antallet af forskere også ned, og omvendt. Når mange studenter søger til etnografi, skæres forskningen i tysk ned. Dette er en uheldig - men ikke nødvendig og ikke tilsigtet konsekvens af taxameterordningen.

Men det som gør ordningen virkelig ødelæggende for fagene på humaniora, er at ministeriet med den fik et middel i hænde til en salamtaktik som universiteterne næsten ikke kan stille noget op i mod. Ministeriet kan skrue op og især ned for værdien af et taxametertrin i så fine trin at det er umuligt at sige: *Nu er grænsen nået; vi kan ikke fortsætte undervisningen på disse økonomiske betingelser*. De forandringer ministeriet har gennemført, fremgår af følgende diagram over det gennemsnitlige (altså på tværs af fakulteterne) taxametertilskud per studerende fra 1994 til 2008.



Begrundelsen for denne salamedskæring på en procent per år er at universiteterne som alle andre statsvirksomheder skal rationalisere driften - det gør ministerierne så det kan universiteterne også. Og sådan føles det at være en salami: efter 10 år har universiteterne mistet 10% af bevillingerne til at "producere" det samme antal studenterårsværk. Det institut der med 20 faste lærere førte 260 studenter til eksamen den gang, skal altså nu føre det samme antal studenter til eksamen med 18 lærere.

Nu kan (humanistisk) undervisning ikke rationaliseres ved teknologiske fix eller efteruddannelse, da hverken produktivkræfterne (lærerne og eleverne) eller produktionsforholdene (de pædagogiske principper, undervisningsanstalterne og deres organisation) har ændret sig mærkbart siden Senecas tid. Så på humaniora er der antagelig overhovedet ikke sket nogen effektivisering i løbet af de sidste 10 år som skulle begrunde den tilsvarende nedskæring. Der er derimod antagelig sket to andre ting: Der forskes mindre og det faglige niveau er faldet.

På de humanistiske institutter var i udgangspunktet den enkelte medarbejders arbejde fordelt efter UFA-princippet med 50% til Undervisning, 40% til Forskning og 10% til Administration, og bevillingerne fra de humanistiske fakulteter blev

givet til institutterne dels i forhold til hvor mange forskningsårsværk der var ansat folk til, og dels i forhold til hvor mange studenterårsværk institutterne havde produceret ved foregående eksamen (fordi universiteterne imod ministeriets hensigt forlænger taxameterprincippet fordelt ned på fakultets- og institutniveau). På salaminetskæringerne kan institutterne kun reagere ved at producere flere studenterårsværker per universitetsunderviser. Om universitetslærerne så har forberedt sig mindre til undervisningen (og dermed antageligt sænket niveauet), undervist for meget og forsket for lidt eller arbejdet mere end de får penge for, kan man ikke vide. Der er nok sket alle tre ting.

Og det har næsten været risikofrit for institutterne at øge undervisningens andel ved at skære ned på forskningens, for forskningsvognningen, der længe var ikke-eksisterende, er alligevel endnu så lemfældig at det ikke kan ses om de fastansatte forsker 10 % mere eller mindre (det er kun nul-forskerne der skrives ind over for). Det viser sig i institutternes arbejdstidsregnskaber, hvor medarbejderne typisk har overarbejdet med undervisning så meget at hver af dem står til i et semester ikke at skulle undervise for til gengæld at kunne hellige sig den forskning som de i de foregående år har forsømt. Enhver kan se at det ikke kan lade sig gøre på et institut med 20 medarbejdere - eller altså 18 medarbejdere - at lade alle 18 få et forskningssemester uden undervisningsforpligtelse. Så det får de ikke.

Fra 2010 skal der også omfordeles penge mellem universiteter, områder og institutter på grundlag af forskningsomfanget og forskningskvaliteten. Hvad enten man kan finde retvisende og retfærdige måder at opgøre disse to størrelser på eller ej, vil det antagelig om nogle år blive indført for en vis del af basisbevillingerne til universiteterne - med en resulterende tendens til at den forskning der ikke kan afsættes til erhvervslivet, ikke vil blive udført.

Det er i denne situation med krise på de humanistiske fakulteter efter de 10% salaminetskæringer at regeringens forskningspolitiske målsætning om fra tanke til faktura dukker op. Og regeringen har også været opmærksom på at forholdene ikke er de samme inden for humaniora (og teologi) og samfundsvidenskab som inden for de naturvidenskabelige områder. Det er kommet til udtryk i et regeringsoplæg fra i 2005:

Formålet med det samlede arbejde er at få udpeget og beskrevet et antal forskningsindsatser på det humanistiske og samfundsvidenskabelige område, som i særlig grad vil kunne bidrage til at skabe vækst og innovation på det højteknologiske områder eller i andre dele af erhvervslivet.

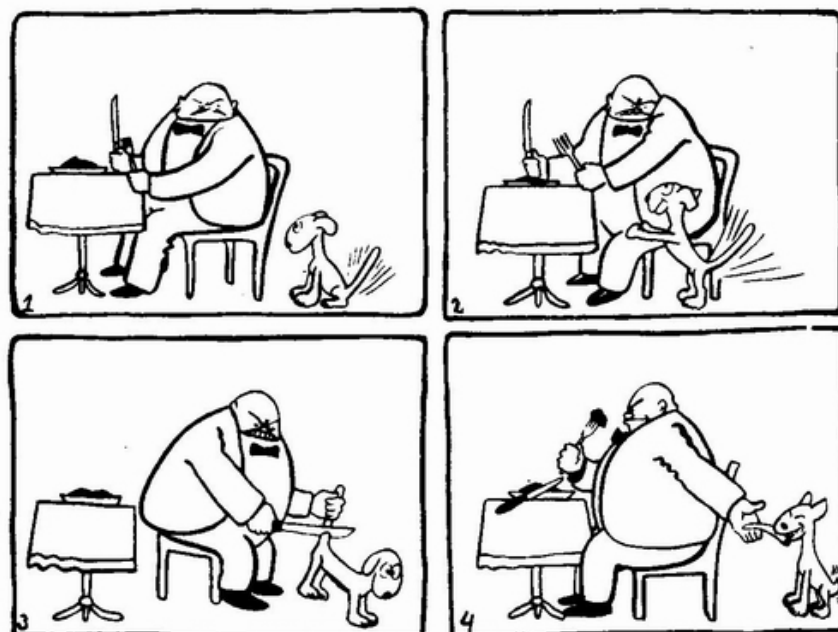
Samtidig er det hensigten, at de udpegede forskningsindsatser skal kunne medvirke til at styrke det flerfaglige samarbejde og forskningens samspil med

erhvervslivet og derigennem medvirke til den løbende udvikling af den humanistiske og samfundsvidenskabelig forsknings relevans og kvalitet.

Kommissorium for arbejdsgruppen for humanioras og samfundsvidenskabs rolle i det højteknologiske samfund 12. januar 2005

Samtidig har regeringen iværksat flere ordninger for samfinansiering af forskning, som kort fortalt går ud på at hvis en forsker og en privat virksomhed (eller en organisation, en kommune eller anden offentlig, men ikke universitær institution) kan blive enige om et forskningsprojekt, skal den private virksomhed kun betale 1/3 af udgifterne, universitet betaler 1/3 og staten (Forskningsstyrelsen) 1/3. En ph.d.-stipendiat koster 1.5 mio kr. og forskningsresultaterne fra stipendiatens projekt kan virksomheden få for ½ mio kr. på 3 år. Det er sådanne kontakter mellem forskere og virksomheder D/E/A prøver at formidle. Det er mere oplagt inden for handelshøjskolernes form for samfundsvidenskab, som netop handler om udvikling af god ledelse og effektiv human ressource management, at finde sådanne projekter.

Situationen for humaniora er for mig at se som i Storm P.'s tegneserie:



Humaniora logrer for at få del i de forskningsmidler som antagelig vil flyde i langt rigeligere mål i fremtidens videnssamfund end tidligere; staten klipper halen af humaniora (og mere grusomt end på billedet, nemlig i mange små skiver salami), og så kan vi søge vores egne penge - på betingelse af at vi samarbejder med erhvervslivet.

Og mit standpunkt er nu: har vi noget valg? Hvis vi ikke spiser vores egen hale denne gang, skærer staten højre bagben af næste gang. Og manden har næppe

gennemskuet at han i så fald ikke har nogen hund mere.

Men det har hunden. Derfor synes jeg at vi må prøve at få del i de midler der er reserveret til samfinansierede projekter - hvad enten vi har nogen særlige ønsker om at samarbejde med erhvervslivet eller ej. Handelshøjskolerne har gjort det i årevis, og de løber med hele vores hale, hvis vi ikke kommer op på mærkerne.

Om erhvervslivet så får en ekstra profit på at markedsføre de produkter som de humanistiske forskere allerede har lavet (og i sjældne tilfælde fået både løn og honorar for), så der kommer to fakturaer ud af den samme tanke, vil jo ikke direkte skade os, og det kunne da også være at vi kunne blive inspireret af kravet om brugbarhed til at forske i andre emner end vi hidtil har satset på: *Samtidig er det hensigten, at de udpegede forskningsindsatser skal kunne medvirke til at styrke det flerfaglige samarbejde og forskningens samspil med erhvervslivet og derigennem medvirke til den løbende udvikling af den humanistiske og samfundsvidenskabelig forsknings relevans og kvalitet.*

Det emne som efter Helge Sanders seneste udspil skal opprioriteres - efter at ministeriet har indset at NABIIT (nanoteknologi, bioteknologi og informationsteknologi) ikke alene kan gøre Danmark til det førende videnssamfund - er "kultur- og oplevelsesøkonomi". Man skulle da synes at humaniora har et kvalificeret bud på dette.